
NOVA INTERPRETACIJA GENEZE NAČERTANIJA

Piotr Żurek

This article is a complete Montenegrin version of the paper „Nowa interpretacja genezy Načertanije – serbocentryzm Hotelu Lambert a Chorwaci“ presented at the scientific meeting called „Idee wspólnotowe Słowiańszczyzny: bilans i zagrożenia“, held on 27 - 28 March 2003. In my work I tried to explain the role of the Lambert Hotel and Croats in making the plan called Načertanije. It should be mentioned that the Lambert Hotel was the aristocratic headquarters of the Polish emigration in the period between 1833 and 1870. It got its name after the Paris palace of the head that organisation, Duke Adama Jerzyja Czartoryskog (1770-1861).

Ovaj je članak cjelovita crnogorska verzija mojega referata „Nowa interpretacja genezy Načertanije – serbocentryzm Hotelu Lambert a Chorwaci“ održanog na naučnom skupu „Idee wspólnotowe Słowiańszczyzny: bilans i zagrożenia“, Poznań 27 - 28. marta 2003. godine. U svojem referatu pokušavam objasniti pitanje udjela Hotela Lambert i Hrvata u nastanku plana „Načertanije“. Treba se tu prisjetiti da je *Hotel Lambert* bio aristokratski štab poljske emigracije u razdoblju između 1833. i 1870. godine. Ime je dobio prema pariškoj palači rukovodioca te organizacije, kneza Adama Jerzyja Czartoryskog (1770-1861).

Početkom četrdesetih godina XIX vijeka Kneževina Srbija bila je mjesto u kojem su se ukrštali interesi *Hotela Lambert* i hrvatskih Iliraca. Drugim riječima, Srbija je bila mjesto gdje je došlo do prvog kontakta i uspostavljanja saradnje između *Hotela Lambert* i Hrvata. To zbližavanje odvijalo se među kulisa nastanka plana izgradnje Velike Srbije, „Načertanija“ autora Ilije Garašanina.

U ovom trenutku je među hrvatskim historičarima ukorijenjeno mišljenje da je na formulisanje velikosrpske ideologije u XIX vijeku veliki uticaj imala ličnost kneza Adama Jerzyja Czartoryskog, a konkretno – politika *Hotela Lambert* kakva je bila provođena na Balkanu u godinama 1840-1844. Zbog toga se često u davnoj politici kneza Czartoryskog traži izvor savremene velikosrpske agresije na Hrvatsku.

Zbog toga ću takođe u svojem referatu pokušati objasniti pitanje udjela *Hotela Lambert* i Hrvata u nastanku plana „Načertanije“.

Od početka tridesetih godina XIX vijeka politika štaba Czartoryskog bila je usredsređena prije svega na situaciju oko Osmanskog carstva i planova izazivanja velikog rata na Istoku. Izbijanje II egipatske krize godina 1839-1841, a takođe i uspješni ruske diplomatije, prisilili su Czartoryskog na sprovođenje akcije kreirane na širim razmjerima. Kneza Czartoryskog je posebno zainteresovala ondašnja situacija u Kneževini Srbiji i susjednim južnoslovenskim zemljama. Podšetimo da je 1839. godine prorуска opozicija, takozvani ustavobranitelji, prisilila kneza Miloša Obrenovića, kojeg je podržavala Engleska, na abdikaciju. Kao rezultat tih događaja ostao je narušen status quo u istočnom pitanju, što je dovelo do ozbiljne diplomatske krize.¹

Tada su u knezu Czartoryskim oživjele davne nade i koncepcije, kakve su ga pratile u razdoblju 1804-1806. kada je vršio dužnost ministra spoljnih poslova Rusije. Ta stara koncepcija Czartoryskog odnosila se na plan stvaranja južnoslovenske federacije (sastavnog dijela balkanske federacije) skoncentrirane oko Srbije, pod protektoratom Turske. Ta bi federacija

¹ H. Batowski, *Państwa Bałkańskie 1800-1923*, Kraków 1938, str. 37-38; M. Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*, sv. I, Beograd 1989, str. 223; J. Skowronek, *Polityka bałkańska Hotelu Lambert (1833-1856)*, Warszawa 1976, str. 31; H. H. Hahn, *Dyplomacja bez listów uwierzytelniających. Polityka zagraniczna Adama Jerzego Czartoryskiego 1830-1840*, Warszawa 1987, str. 279-280; J. Skowronek, *Adam Jerzy Czartoryski 1770-1861*, Warszawa 1994, str. 413-414; A. Cetnarowicz, *Tajna dyplomacja Adama Jerzego Czartoryskiego na Bałkanach. Hotel Lambert a kryzys serbski 1840-1844*, Kraków 1993, str. 44.

podstakla reakciju hrvatskog stanovništva koje živi u Austrijskom Carstvu i destabilizovala unutrašnju situaciju u toj zemlji.

Početkom 1806. godine ruska flota uplovila je u Jadransko more i uz pomoć crnogorskih i srpskih oružanih odreda započela preuzimanje vlasti na području Boke Kotorske, Dalmacije i Dubrovačke Republike. Osnovna pogreška Czartoryskog bila je realizacija koncepcije po kojoj se ruska politika na Balkanu treba prije svega zasnivati na razvoju proruske agitacije među tamošnjim pravoslavnim stanovništvom. Drugim riječima, Czartoryski nije uzimao u obzir interese hrvatskog katoličkog stanovništva, koje je na tom području bilo u većini. Rezultat toga bio je krvavi hrvatsko-srpski sukob. Upravo je otpor domaćeg hrvatskog stanovništva doprinio ruskom porazu i uspjehu Napoleonove vojske na tom području.² Kao rezultat poraza 16. juna 1806. godine knez Adam Jerzy Czartoryski podnio je ostavku na mjesto vršioca dužnosti ministra spoljnih poslova Rusije.³

² Memorial Czartoryskog od 23. januara 1806, /u:/ A. Tračevski, *Diplomatičeskija snošenija Rosiji s Francijei v epohu Napoleona I*, sv. III, S. Petersburg 1892. Sbornik Impieratorskago Istoričeskago obščestva, SV. 82, 1892, str. 270-271; A. Czartoryski A. Razumovskom, (12 V 1806), /u:/ Vniešnjaja politika Rossiji XIX i načala XX veka, sv. III, Moskva 1963, str. 138-139; J. Skowronek, *Antynapoleońskie koncepcje Czartoryskiego*, Warszawa 1969, str. 87; V. G. Sirotkin, *Meždunarodnyje otnošenja na Balkanah i serbskii vopros v politike Rossii i Francii*, /u:/ Jugoslovenske zemlje i Rusija za vreme prvog srpskog ustanka 1804-1813, SANU, Naučni skupovi, knjiga XVII, Beograd 1983, str. 97-103; L. Vojnović, *Pad Dubrovnika*, sv. I, Zagreb 1908, str. 128-130; H. Batowski, *n. dj.*, str. 28; I. S. Dostjan, *Rossija i balkanskii vopros*, Moskva 1972, str. 52-60; L. Stullija, *Prvi dani Francuza u Dubrovniku*, Dubrovnik 1806, Arhiv Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. (rukopis); V. Čučić, *Rat u Konavlima godine 1806*, /u:/ Konavle u prošlosti sadašnjosti i budućnosti, 1(1998), str. 160-168; V. Miović-Perić, *Na razmeđu osmansko – dubrovačka (1667-1806)*, Dubrovnik 1997, str. 256-264; S. Čosić, *Dubrovnik nakon pada republike 1808-1848*, Dubrovnik 1999, str. 33-37.

³ J. Skowronek, Adam Jerzy Czartoryski..., n. dj., str. 130; P. Žurek, *Prince Adam Jerzy Czartoryski and the plan of the Balkan Federation (1804-1806)*, "Povijesni Prilozi", Zagreb, 22/2002, str. 159-166.

Zato je knez Czartoryski, kada se nakon nekoliko decenija (1840) vratio svojim davnim južnoslovenskim koncepcijama, izvukao zaključke iz grešaka koje je učinio kada je bio ministar spoljnih poslova Rusije i uveo nekoliko važnih izmjena. Kao prvo, ta koncepcija više nije bila primarna opcija ruske politike, nego upravo suprotno – bila je usmjerena antiruski. Kao drugo, u potpunosti je odbacio stanovište da buduća federacija treba biti oslonjena na dominaciju pravoslavne religije, već upravo suprotno – ona treba biti katolička država. U vezi s tim, jedna od osnovnih koncepcija Hotela Lambert bilo je propagiranje unije crkava. Uprkos tim važnim promjena štab Czartoryskog nije odustao od propagiranja ideje koja je među južnoslovenskim narodima odlučujuće mjesto priznavala Srbima, što je istovremeno, već na samom početku podcijenilo Hrvate. To uvjerenje dominiralo je u redovima *Hotela Lambert* praktički sve do samog kraja postojanja te organizacije.

Kada je 1840. godine srpska kriza kulminirala, Srbija je postala objekat većeg interesa *Hotela Lambert*. S obzirom na činjenicu da toj sredini uopšte nije bila poznata stvarna situacija u Srbiji, odlučeno je da se bliže upozna. S tim ciljem, u ljeto 1840. godine, poslan je u Srbiju na kratko izviđanje Aleksandar Wereszczyński, zahvaljujući kojemu je štab Czartoryskog dobio iz prve ruke niz vrijednih informacija o situaciji u tom kraju.⁴

Sljedeće godine upućen je u Srbiju drugi agent Hotela Lambert, Adam Łyszczczyński – Lynch, čiji je zadatak bilo ne samo upoznavanje stanja u Srbiji, već i upoznavanje sa situacijom turskih i austrijskih Slovena. Računalo se takođe i na to da će Lynchu poći za rukom da uspostavi kontakt s njihovim političkim predstavnicima. Nažalost, njegova misija trajala je nepuna četiri mjeseca i bila je prekinuta zbog bolesti. Uspjelo mu je,

⁴ A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 54-56.

ipak, uspostaviti kontakt s jednim od aktivista stranke ustavo-
branitelja, Isidorom Stojanovićem.⁵

Potkraj 1840. godine *Hotel Lambert* uspostavio je kontakt sa
Srbinom porijeklom iz Crne Gore, Nikolom Vasojevićem, koji
je predstavio plan gradnje nove srpske države „Holmije”. Ta
država obuhvatila bi zemlje Vasojevićeva roda koje leže na
pograničnom albansko-crnogorskom području, i bila bi „poče-
tak obnove stare srpske države“.⁶ Poljake je u Vasojevićevim
planovima posebno zanimala mogućnost iskorištavanja teritori-
ja buduće države „Holmije” kao logističke baze poljskog odreda,
koji bi tamo trebao biti formiran.⁷ Tabor Czartoryskog u
daljnim je planovima saradnje s Vasojevićem predviđao sara-
dnju s ostalim južnim Slovenima koji žive na području Austrije
i Turske, te stvaranje „autonomne federacije turskih Slovena
pod formalnom upravom Porte“⁸ Vasojević je takođe dao obe-
ćanje prelaska na katolicizam i uvođenja, u novoj državi
Holmiji, unijatskog obreda, računajući pri tom na fondove
Apostolske stolice. S tim ciljem *Hotel Lambert* je čak započeo u
ljetu 1841. godine kampanju u Rimskoj kuriji, koja se završila
fijaskom. Bio je to ujedno početak kraja Vasojevićeve saradnje
s *Hotelom Lambert*. Samozvani knez Holmije pokazao se na
kraju avanturistom i prevarantom.⁹

⁵ Lj. Durković-Jakšić, *Pierwszy polski agent dyplomatyczny w Białogrodzie w XIX w. – dr Adam Łyszczynski*, [u:] Odbitka z „Problemów Europy Wschodniej”, Warszawa 1939, str. 1-16; *Sprawozdanie A. Łyszczynskiego z podróży, isto.*, str. 8-12; J. Skowronek, *Polityka bałkańska...*, str. 36.

⁶ Lj. Durković-Jakšić, *Mickiewicz i Jugosłowianie*, Poznań 1984, str. 45.

⁷ Lj. Durković-Jakšić, *Srbijansko-crnogorska saradnja (1830-1851)*, Beograd 1957, str. 40; A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 62-63.

⁸ J. Skowronek, *Polityka bałkańska...*, str. 34.

⁹ G. Bozzolato, *Un momento della politica estera dei conservatori Polacchi verso il Vaticano e verso l'oriente Slavo: Michele Czajcowski e le sue missioni*

Ipak, situacija je uzela maha 1842. godine kada je štab Czartoryskog preko svojeg agenta u Beogradu, Ludwika Zwierkowskog – Lenoira, uspostavio direktnu saradnju sa srpskim pokretom ustavobranitelja.

U skladu s instrukcijama, Zwierkowski je imao zadatak da podržava ustavobranitelje i istovremeno teži njihovom pomirenju s knezom Mihajilom Obrenovićem. U septembru 1842. godine dolazi do puča, tzv. *Vučičeve bune*, čiji je rezultat bilo ustavobraniteljsko svrgavanje kneza Mihajila i postavljanje Aleksandra Karađorđevića na srpski prijesto. Taj je izbor na početku oktobra potvrdio sultan. Srpski puč, kao i politika Turske, unijeli su pomutnju u spoljnu politiku ostalih velikih sila. Jedino se Rusija protivila promjeni vlade u Srbiji. Na početku su Austrija, Engleska, a takođe i Francuska, pokazivale neodlučnost iza koje se krio razumljiv interes za slabljenja uticaja Rusije. *Vučičeva buna* poljuljala je poziciju *Hotela Lambert*. Ipak je cijelu situaciju spasio Zwierkowski koji je, svjestan da se plan do temelja srušio, smatrao da se mora prilagoditi novim uslovima. Poljski je agent znao da je ustavobraniteljima posebno stalo do podrške Engleske i Francuske, i zbog toga je nagovorio predvodnike puča Tomu Vučića i Avrama Petronijevića da se pismeno obrate Knezu Adamu Czartoryskom za pomoć. Istovremeno je sam zamolio Czartoryskog za intervenciju kod francuske i engleske vlade. Naravno, knez Czartoryski složio se s tom molbom, usljed čega je *Hotel Lambert* u Parizu i Londonu počeo široku diplomatsku i propagandnu akciju za zadržavanje Aleksandra Karađorđevića na prijestolu.¹⁰

in Italia (1840-41), [u:] *Rassegna Storica Del Risorgimento*, G. LI, 1964, str. 467-480; Lj. Durković-Jakšić, *Srbijansko-crnogorska ...*, str. 40; J. Wszolek, *Działalność polityczna obozu Czartoryskiego wśród Polaków w Rimie w latach 1832 – 1843*, „Przegląd Historyczny”, sv. LVIII, 1967, str. 637-638; 641; A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 63 –72.

¹⁰ D. Stranjaković, *Vlada ustavobranitelja 1842-1853*, Beograd 1932, str. 6-34; J. Skowronek, *Polityka bałkańska...*, str. 58-62; D. Živanović,

U januaru 1843. godine dolaze do vođa ustavobranitelja *Savjeti Srbiji za vođenje politike* koje je napisao Adam Czartoryski, u kojima je iskusni poljski diplomat predstavio ciljeve, kojima bi trebalo da teži nova srpska politika. Knez Czartoryski je smatrao da se Srbija mora osloniti na Englesku i Francusku. Prema Czartoryskom, glavna opasnost Srbiji prijeti od Rusije i Austrije i zato je smatrao da zasad ne treba odbacivati vrhovnu vlast Turske. Upravo suprotno, trebalo bi je iskoristavati za učvršćivanje svoje moći, da bi „u budućnosti ujedinili“ južne Slovene koji žive na području Turske i Austrije. Srbija prvenstveno „mora dovesti do njihovog oslobođenja“.

Czartoryski je u tom dokumentu takođe predstavio svoju viziju hrvatsko-srpskih odnosa: „Srbi takođe moraju uspostaviti prijateljske odnose s ostalim Slovenima: Ilirima, Dalmatincima, Hrvatima...“ te slovenskim pučanstvom Vojne Krajine.¹¹ Kao što se kasnije pokazalo, *Savjeti* su imali ogroman uticaj na dalju politiku Srbije.¹²

Od Čartoriskog do Garašanina, [u:] Zbornik radova Ilija Garašanin (1812-1874), Naučni skupovi SANU, sv. LIV, Odeljenje istorijskih nauka, sv. XVI, Beograd 1991, str. 49-55; A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 97-139.

¹¹ A. J. Czartoryski, „Conseils sur la conduite a suivre par la Serbie“, (Paris januar 1843), Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie (dalje BCz), 5404 IV, str. 89-99; D. Stranjaković, *Kako je postalo Garašaninovo „Načertanije“*, [u:] Spomenik Srpske Kraljevske Akademije, sv. XCI, 1939, str. 105-115.

¹² Lj. Durković-Jakšić, *O nastanku „Načertanija“ 1844. godine*, [u:] Zbornik radova Ilija Garašanin (1812-1874), Naučni skupovi SANU, sv. LIV, Odeljenje istorijskih nauka, sv. XVI, Beograd 1991, str. 27; Tu tezu ne podržava dio srpskih istoričara. Oni smatraju da je Czartoryski u svojim „Savjetima“ unio koncepcije i ideje, koje su ranije bile dobro znane srpskim vođama. V. D. Stranjaković, *„Načertanije“ Ilije Garašanina*, [u:] Glasnik Istorijskog Društva u Novom Sadu, sv. IV, 1931, str. 392-418; V. Vučković, *Knez Miloš i osnovna politička misao sadržana u Garašaninovu*

U trenutku kada su *Savjeti* kneza Czartoryskog došli do ustavobranitelja, Zwierkowskog su (na početku februara 1843. godine) otkrili austrijski agenti i dva mjeseca kasnije bio je prisiljen na odlazak iz Srbije. Zbog toga što je politička situacija u Srbiji bila još uvijek nesigurna, knez Czartoryski je već u maju poslao u Beograd glavnog agenta *Hotela Lambert* Michała Czajkowskog. Njegov put bio je povezan s uznemiravajućim zahtjevima Rusije, koja je, prijeteći vojnom intervencijom, tražila legalan izbor novog srpskog kneza preko Skupštine. U vezi toga, Czajkowski je savjetovao ustavobraniteljima da sazovu skupštinu i ponovo izaberu Aleksandra Karađorđevića za kneza. Tako je i bilo. U junu 1843. godine Rusija je priznala ponovni izbor Aleksandra Karađorđevića. Ruskoj diplomatiji ipak je uspjelo da dovede do ponovnog progona Vučića i Petronijevića iz Srbije¹³. Za vrijeme njihove odsutnosti stvarnu vlast u toj zemlji imao je njihov najbliži saradnik i ministar unutrašnjih poslova Srbije, Ilija Garašanin.¹⁴

Tadašnje događaje u Srbiji, kao i sam pokret ustavobranitelja, s velikom pažnjom posmatrala je hrvatska politička elita. Podsjetimo da je Hrvatska (Banovina), koja je u okviru Krune sv. Stjepana imala autonomiju, na prijelomu XVIII i XIX vijeka podlijeerala sve jačem pritisku mađarskih narodnih krugova, koji su imali za cilj mađarizaciju ostalih naroda koji su živjeli u sklopu Ugarske. U sferi tog novog kursa mađarske politike našli su se

„*Načertaniju*”, „Jugoslovenska revija za međunarodno pravo”, sv. IV, 1957, str. 35-43; isti, *Učešće Hrvata u pripremi Garašaninovog „Načertanije*”, „Jugoslovenska revija za međunarodno pravo”, sv. I, 1954, str. 47-48.

¹³ D. Stranjaković, *Vlada ustavobranitelja...*, str. 35-58; J. Skowronek, *Polityka balkanska...*, str. 62-63; A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 140-188.

¹⁴ D. Macenzi, *Garašanin kao državnik*, „Istorijski časopis”, sv. XXXI, 1984, str. 216-217.

i Hrvati, čije je plemstvo, kao jedino među nemađarskim narodima Krune sv. Stjepana, sačuvalo svoj nacionalni karakter.¹⁵

Jezični rat koji su izazvali Mađari, postao je glavni element hrvatsko-mađarskog konflikta, koji je pak postao impuls za Hrvatski narodni preporod – Ilirizam. Glavni ideolog Ilirizma bio je grof Janko Drašković (1770-1856), koji je bio znatno stariji od dvadesetogodišnjaka okupljenih oko predvodnika toga pokreta, Ljudevita Gaja.¹⁶ Temeljna tačka Draškovićeva programa bio je zahtjev za formiranje samostalne i od Mađarske nezavisne hrvatske vlade. Grof Drašković opredijelio se za obaveznu standardizaciju hrvatskog (*ilirskog*) jezika na osnovi štokavskog dijalekta.¹⁷ Tu je koncepciju šire razvio Ljudevit Gaj. Prihvatajući neslovenski, (*ilirski*)¹⁸ naziv umjesto *hrvatski*, izložili su koncepciju

¹⁵ W. Felczak, *Węgierska polityka narodowościowa przed wybuchem powstania 1848 roku*, Wrocław 1964, str. 23-48; H. Wereszycki, *Pod berłem Habsburgów*, Kraków 1986, str. 34, 72.

¹⁶ Grof Janko Drašković je kao mladi časnik austrijske vojske u periodu oko 1787-1789. služio u Galiciji, đe je naučio poljski jezik; V. P. Kulakovski, *Ilirizm. Izsljedovanje po istoriji horvatskoj literaturi perioda vrozozhdenija*, Varšava 1894, str. 102; M. Zdziechowski, *Odrodzenie Chorwacji w wieku XIX*, Kraków 1902, str. 32; N. Stančić, *Hrvatski narodni preporod 1790-1848*, [u:] Hrvatski narodni preporod 1790-1848. Hrvatska u vrijeme ilirskog pokreta, Zagreb 1985, str. 21; *Janko Drašković* [u:] Hrvatski biografski leksikon, sv. III, Zagreb 1993, str. 588.

¹⁷ J. Drašković, *Disertacija iliti razgovor*, [u:] F. Fancev, Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog preporoda (1790-1832), Grada za povijest književnosti Hrvatske, sv. XII, Zagreb 1933, str. 297-315; L. Bazyłow, *Kwestia chorwacka na tle ruchów narodowo-wyzwoleńczych w I połowie XIX wieku*, [u:] Słowianie w dziejach Europy, Poznań 1974, str. 267.

¹⁸ Ilirci su smatrali da imaju pravo na to ime jer su Slaveni osvajanjem asimilirali drevne Ilire te su oni tako njihovi „genetski” potomci. V. Lj. Vukotinović, *Ilirizam i Kroatizam*, „Kolo”, II, Zagreb 1842, str. 110-112; P.

naroda koja prelazi hrvatske granice i odnosi se na preostale južnoslovenske narode. Ilirsko prihvatanje štokavskog dijalekta, koji imaju i Srbi, prije svega trebalo im je poslužiti za približavanje srpskog naroda Hrvatima, pa čak i hrvatizaciji i asimilaciji Srba.¹⁹ Bila je to koncepcija tzv. *Velike Ilirije*.

Kao što sam već spomenuo, Ilirci su velike nade polagali u rastući liberalni pokret ustavobranitelja u Kneževini Srbiji. Pred kraj oktobra 1841. godine dolazi u Beograd Vjekoslav Babukić, bliski saradnik Ljudevita Gaja. Prema *Srpskim novinama*, cilj tog Babukićevog putovanja bili su razgovori koji su se odnosili na pokušaj stvaranja jednog književnog jezika za sve južne Slavene²⁰, što je bilo u skladu s jezičnom reformom koju su Ilirci prije svega temeljili na izgradnji jezičnog jedinstva s osloncem na štokavski dijalekt.²¹ Ilirci su jednako tako bili zainteresovani za ujednačavanje pisma. Ljudevit Gaj već je 1837. godine želio dobiti saglasnost austrijskih vlasti za djelimično uvođenje ćirilice u svoje *Novine*.²² Predvodnik Iliraca smatrao je da bi svaki obrazovani Hrvat trebao znati ćirilicu.²³

Korunić, *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835-1875*, Zagreb 1989, str. 25-26.

¹⁹ J. Rapacka, *Leksykon tradycji chorwackich*, Warszawa 1997, str. 75-76.

²⁰ „Srpske Novine“, 23 X 1841; V. Babukić slao je i reportetske članke iz Srbije, koji su tiskani u „Novinama“ Ljudevita Gaja, v. V. Babukić, *Dopis jednoga putnika po Srbiji*, „Novine dalmatinske horvatske i slavonske“, br. 71, 6 IX 1843, str. 283.

²¹ N. Stančić, *n. dj.*, str. 20; T. Smičiklasa, *Život i djela Vjekoslava Babukića*, Zagreb 1876, str. 16-23; P. Kulakovski, *n. dj.*, str. 230; I. Mamuzić, *Ilirizam i Srbi*, „Rad JAZU“, sv. CCXLVII, 1933, str. 18; *Vjekoslav Babukić*, [u:] Hrvatski biografski leksikon, sv. I, Zagreb 1989, str. 311-313..

²² S. Marjanović V. Babukiću, (Zemun 12 IX 1842), Nacionalna i Sveučilišna Knjižnica Zagreb (dalje NSK), Ostavština Dragutina Kušlana, R 5869, br. 2; F. Šišić, *Hrvatska povijest*, sv. III, Zagreb 1913, str. 211-221; M. Prelog, *Slavenska renesansa 1780-1848*, Zagreb 1924, str. 148-149.

²³ Ch. Jelavich, *Južnoslavenski nacionalizmi*, Zagreb 1992, str. 27.

Za ćirilicu se takođe opredijelio tada ćelni hrvatski lingvista Ignjat Brlić, koji je smatrao da će to pribliŹiti Srbe ilirizmu.²⁴ Uprkos protivljenju austrijskih vlasti, Gaj se za taj cilj potudio traŹiti finansijska sredstva u Rusiji i s tom namjerom uputio je ruskim vlastima nekoliko memoranduma.²⁵

1843. godina bila je za *Hotel Lambert* razdoblje u kojem je balkanska politika te grupacije, dotad usmjerena prije svega na događaje u Srbiji, poćela uzimati u obzir probleme drugih juŹnoslovenskih naroda i regija. Taj interes naroćito je bio usmjeren prema hrvatskim zemljama. Štab Czartoryskog je već od 1841. godine, tj. od vremena misije Adama Łyszczyńskog – Lyncha u Beogradu i Zagrebu, pridavao veliku paŹnju ilirskom pokretu, koji se razvijao na prostoru Hrvatske.²⁶ Već tada knez Czartoryski je poćeo spoznavati u tom pokretu, kao i u lićnosti njegova predvodnika Ljudevita Gaja, partnera za daljnje politićke akcije, pa ćak i konkurenta koji Źeli uticati na srpske ustavobranitelje. Zbog toga je pred kraj 1843. godine pariska centrala štaba Czartoryskog donijela odluku o bezulovnom privođenju kraju uspostavljanja kontakta između kruga *Hotela Lambert* i *Hrvatske narodne stranke* – politićkim krilom Iliraca.

²⁴ *Listi dvih slavonskih domorodcev o pravopisu ilirskom*, „Danica ilirska”, br. 31, 8 VIII 1835, str. 121-122.

²⁵ P. Kulakovski, *n. dj.*, str. 230-232, 288-297, 083-086; *Memorandum Ljudevita Gaja ruskom caru Nikolaju I*, „Obzor”, sv. LXXVI, br. 246, 24 X 1935, str. 1-2; isto, br. 249, 29 X 1935, str. 1-2; J. Horvat, *Ljudevit Gaj*, Zagreb 1975, Zagreb 1975, str. 168-169; isto, *Politićka povijest Hrvatske*, sv. I, Zagreb 1990, str. 66-71; P. Mosely, *A Pan-Slavist Memorandum of Ljudevit Gaj in 1838*, „The American Historical Review”, sv. XL, br. 4, 1935, str. 704-716.

²⁶ Lj. Đurković-Jakšić, *Pierwszy polski agent dyplomatyczny w Białogrodzie...*, str. 1-16; Sprawozdanie A. Łyszczyńskiego z podróŹy, isto, str. 8-12; J. Skowronek, *Polityka bałkańska...*, str. 36.

Takođe, skrenuta je pažnja na hrvatsko stanovništvo u Bosni, a naročito na bosanske franjevce, za koje je bilo planirano da budu iskorišćeni za djelovanje u smjeru propagiranja crkvene unije na Balkanu. U svojim daljnjim koncepcijama, štab Czartoryskog želio je podrediti hrvatski ilirski pokret srpskim ustavobraniteljima. Taj je zadatak bio povjeren novom agentu Hotela Lambert u Beogradu, Čehu Františku Zachu.²⁷

Ta je koncepcija bila u skladu sa *Savjetima Srbiji za vođenje politike*, kneza Czartoryskog. To prije svega svjedoči u *Savjetima* sadržana tvrdnja Czartoryskog da Srbija mora u budućnosti oko sebe ujediniti sve južnoslovenske narode koji žive na području Turske i Austrije. Ta tvrdnja se u velikoj mjeri odnosi upravo na Hrvate. U viziji *Hotela Lambert* Hrvati su bili osuđeni na život u državi u kojoj dominiraju Srbi, koja bi nastala pod protektoratom Turske i postojala bi oslanjajući se na Veliku Britaniju i Francusku, tvoreći prirodnu tampon zonu pred ruskim uticajem na Balkanu.

Pristupajući akciji pridobivanja Iliraca za svoje koncepcije, *Hotel Lambert* je ipak naišao na prilično snažnog protivnika. Naime, Hrvatska narodna stranka posjedovala je svoj vlastiti južnoslovenski program i vlastitu viziju odnosa s Kneževinom Srbijom.

²⁷ A. J. Czartoryski Wł. Zamojskom, (Pariz, srpanj 1843.), Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie, Archiwum Domowe tzv. Ewidencja (dalje BCz.Ew), 6958 IV; „Comment j'entends ma mission dans les pays slaves de la Turquie”, (Pariz 13 VIII 1843), BCz, 5390 IV, str. 9-28; Dodatek do instrukciji Zacha, (Istanbul, rujan 1843), BCz, 5411 IV, str. 553-560; M. Handelsman, *Adam Czartoryski*, sv. II, Warszawa 1949, str. 111; A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 157, 189; V. Žaček, *Češko i poljsko učešće u postanku Garašaninova „Načertanija” (1844)*, „Historijski zbornik”, G. XVI, 1963, str. 40-41; V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima Františka Zacha iz Beograda (1843-1848)*, Građa. Akademija Nauka i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, sv. XXI, Odjeljenje društvenih nauka, sv. XVII, Sarajevo 1976, str. 18-21; J. Skowronek, *Polityka bałkańska...*, str. 89.

Već na početku 1844. godine štab Czartoryskog pristupio je uspostavljanja kontakta s ilirskim agentima koji su djelovali u Srbiji i u prijestonici Turske. František Zach, koji je djelovao u Beogradu, uspostavio je kontakt s Pavlom Čavlovićem i Stjepanom Verkovićem. Međutim, Michal Czajkowski, koji je živio u Istanbulu, stupio je u kontakt s Albertom Nugentom. Zahvaljujući tim kontaktima agenti *Hotela Lambert* brzo su shvatili da se južnoslovenski program koji su predstavili Ilirci značajno razlikuje od prezentirane koncepcije štaba Czartoryskog. Ta je razlika počivala prije svega na tome što su Ilirci planirali ujedinjenje južnih Slovena ne oko Srbije, već oko Hrvatske.²⁸

Usporedno s tim akcijama, uspostavljen je takođe kontakt s bosanskim franjevcima, koji su bili prirodni nositelji ilirizma u Bosni i Hercegovini. *Hotel Lambert* je vrlo vješto iskoristio činjenicu što je određeni dio hrvatskih franjevaca u Bosni zavađen s biskupom Rafom Barišićem, provincijalom te provincije kojeg je podržavala Austrija.²⁹ Zach, koji je boravio u

²⁸ Raport Zacha, (Beograd 30 XII 1843), BCz, 5390 IV, str. 159-160, 172; Raport Zacha, (Beograd 10 II 1844), isto, str. 293; Raport Czajkowskiego, (Istanbul 26 I 1844), BCz, 5487 IV, str. 42-44; P. Čavlović Lj. Gaju (Beograd 12 I 1844), [u:] J. Horvath, J. Ravlić, *Pisma Ljudevitu Gaju*, [u:] Građa za povijest književnosti Hrvatske, sv. XXVI, 1956, str. 123-124. (Tamo je takođe pogrešan datum Čavlovićevog pisma); Raport Zacha, (Beograd 23 XII 1843), [u:] V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima...*, str. 40-44; J. Jelenić, *Pisma Stjepana Verkovića Josipu D. Božiću*, „Narodna starina”, sv. IV, 1925, str. 219-222; Lj. Doklešić, *Životni put Stjepana Verkovića (1821-1894)*, [u:] Radovi Sveučilište u Zagrebu. Institut za hrvatsku povijest, sv. XIV, 1981, str. 239-244.

²⁹ R. Glavaš, *Život i rad fra Rafe Barišića*, Mostar 1900, str. 11-80; R. Glavaš, *Politika bosanskih i hercegovačkih franjevaca u prošlosti i sadašnjosti*, sv. I, Mostar 1904, str. 69-74; *Regesta Fojnicensia*, [u:] Spomenik Srpske Kraljevske Akademije, sv. LXVII, 1930, str. 269-377; I. Kecmanović, *Barišićeva afera*, Sarajevo 1954, str. 5-10; J. Jelenić, *Kultura bosanskih franjevaca*, sv. II, Sarajevo 1990, str. 22-56.

Beogradu, shvatio je da pobunjeni franjevci traže pomoć od vlade Srbije i Francuske. Od bosanskih franjevaca glavni partneri Zacha bili su oci Tome (Josip) Kovačević, Filip Pašalić i Stjepan Verković. Zahvaljujući Zachu pitanje bosanskih franjevaca naišlo je na velik interes centrale *Hotela Lambert* u Parizu.³⁰ Tada se rodila ideja da se u Parizu i Rimu propagira situacija bosanskih franjevaca.³¹ Ta je akcija trebala biti polazna tačka za veliku propagandu katolicizma ili za crkvenu uniju na Balkanu, a istovremeno bi obnovila poljske uticaje u Apostolskoj stolici, koji od trenutka oglašavanja enciklike *Cum primum* nijesu bili najbolji.³² Zbog toga je Michal Czajkowski uvjerio kneza Czartoryskog da postavi svog agenta u Rim. Ta je funkcija već prvih dana aprila 1844. godine povjerena Ludwiku Orpiszewskom.³³ Od tog trenutka su Michal Czajkowski u Istanbulu, kao i Orpiszewski u Rimu, provodili diplomatsko-propagandnu akciju. Ta se akcija temeljila prije svega na nedopuštanju da Barišić,

³⁰ Raport Zacha, (Beograd 24? XI 1843), BCz, 5390 IV, str. 81-92; Raport Zacha (Beograd 31 XI 1843), *isto*, str. 97; Lista franciszkanów z Bośni (1844), BCz, 5413 IV, str. 147-149; V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima...*, str. 24-25; Raport Zacha, (Beograd 23 XII 1843), *isto* str. 43; Raport Zacha, (Beograd 19? I 1844), *isto*, str. 59; Lj. Doklešić, *O pokušaju ustanka u Bosni 1840 i o tajnoj politici Gajeva kruga prema Bosni 1843/44*, „Historijski zbornik, R. XXXV, 1982, str. 28; R. Drljić, *Podaci o djelovanju bosanskih franjevaca u Carigradu prema Godišnjaku fra Jake Baltića*, „Franjevački vjesnik“, br. 4-5, 1938, G. LXV, str. 128; J. Baltić, *Godišnjak od događaja crkvenih svjetskih i promine vremena u Bosni*, Sarajevo 1991, str. 105; R. Drljić, *Prvi Ilir Bosne fra Martin Nedić (1810-1895)*, Sarajevo 1940, str. 48-50.

³¹ Raport Czajkowskiewego, (Istanbul 17 I 1844), BCz, 5487 IV, str. 32; J. Skowronek, *Polityka bałkańska...*, str. 93;

³² A. Czartoryski, „Memoire envoye a Rome sur les affaires de l'Eglise catholique en Pologne et cher les Slaves“, (Pariz 16. III 1844), BCz, 5376 IV, str. 53-130.

³³ M. Handelsman, *Adam Czartoryski*, sv. II, str. 138.

kojeg je podupirala Austrija, dalje vrši jurisdikciju nad bosanskim franjevcima. *Hotel Lambert* je želio, s jedne strane, ne dopustiti da se katolička crkva u Bosni nađe pod kontrolom Austrije, a s druge strane željela se u toj zemlji stvoriti katolička tampon zona pred pravoslavljem i uticajima Rusije.³⁴ Istovremeno je planirano postavljanje stalnog agenta u Bosni, što se ipak nikada nije dogodilo.³⁵ Posljedica akcije *Hotela Lambert* bila je ta da se biskup Barišić nikada nije vratio na svoju službenu dužnost.³⁶ Veliki uspjeh štaba Czartoryskog bilo je takođe povjeravanje sveštenečke službe u **Adampolu*** bosanskim franjevcima, koji su tamo izgradili samostan s kapelicom. U daljnjim koncepcijama *Hotela Lambert Adampol* je trebao postati središte koje bi pripremalo kadar za širu misijsko-unijatsku djelatnost u Bosni, Srbiji, Bugarskoj i Naddunavskim Kneževinama.³⁷

³⁴ Raport Czajkowskiego, (Istanbul 7. IV 1844), BCz, 5487 IV, str. 150-152; Raport Czajkowskiego, (Istanbul 16. V 1844), *isto*, str. 224; Raport Orpizewskiego, (Rim 6. VI 1844), BCz, 5380 IV, str. 50-51; Raport Orpizewskiego, (Firenca 29. VI 1844), *isto*, str. 68; Nota pana Michała Czajkowskiego przedstawiona Porcie przy okazji procesu braci franciszkanów z biskupem Barišiciem, (Istanbul 24. IV 1845), BCz, 5414 IV, str. 799; List przeorów bośniackich franciszkanów do M. Czajkowskiego, (Sutjeska 22 VI 1845), BCz, 5415 IV, str. 889-890; W. Zamoyski L. Orpizewskom, (Pariz 7 VI 1844), [u:] [W. Zamoyski] *Jeneral Zamoyski 1803-1868*, sv. IV, Poznań 1918-1922, str. 343-344.

³⁵ M. Czajkowski, Instrukcja dla pana Lenoira, (Istanbul 18 IV 1844), BCz, 5411 IV, str. 547-552.

³⁶ Raport Czajkowskiego, (Istanbul 27 IV 1846), BCz, 5490 II, str. 361; Raport Czajkowskiego, (Istanbul 27 V 1846), *isto*, str. 433; R. Glavaš, *Život i rad...*, str. 72-73; M. Czajkowski F. Zachu, (Istanbul 14 XI 1847), [u:] V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima...*, str. 163-164; R. Glavaš, *Život i rad...*, str. 72; J. Skowronek, *Sprzymierzeńcy narodów bałkańskich*, Warszawa 1983, str. 286.

* **Adampol** – poljsko naselje u Turskoj koje je osnovao *Hotel Lambert*.

³⁷ Raport Czajkowskiego, (Istanbul 16 I 1845), BCz, 5488 II, str. 112; F. Pašalić A. Czartoryskom, (bez lokacije, 14 II 1845), BCz, 5414 IV, str. 389-

Štab Czartoryskog je u svojim političkim koncepcijama namjeravao iskoristiti hrvatske franjevce iz Bosne za šire južno-slovenske planove. To je prije svega očito u djelovanjima *Hotela Lambert*, kojima je cilj bilo ujediniti hrvatski južnoslovenski program sa srpskim³⁸.

Činjenica o postojanju hrvatske koncepcije *Velike Ilirije* primorala je *Hotel Lambert* da preduzme pokušaje uvjeravanja Iliraca u ispravnost poljske koncepcije³⁹. Kruna te akcije *Hotela Lambert* bio je sporazum koji je početkom marta 1844. godine u Beogradu

391; Władza M. Czajkowskom, (Pariz 17 III 1845), BCz, 5395 III, str. 60; Raport Czajkowskiego, (Istanbul 27 I 1846), BCz, 5490 II, str. 105. (tamo je takođe pogreška u datumu); Wyciąg z raportu Orpiszewskiego, (Rim 8 VII 1847), PAN Kórnik, 2458, str. 32; Tłumaczenie listu M. Šunjić A. Czartoryskom, (Istanbul 15 XI 1847), BCz, 5404 IV, str. 452-456; J. Jelenić, *Kultura bosanskih...*, str. 397-398; R. Drljić, *Rezidencija Sv. Jurja u Galati*, „Franjevački vijesnik”, G. LXIV, 1937, br. 10-11, str. 342; Wyciąg z raportu M. Czajkowskiego, (Istanbul 6 VII 1844), BCz, 5395 III, str. 150; Usp. J. Baltić, *n. dj.*, str. 138-139; J. Łątka, *Adampol polska wieś nad Bosforem*, Kraków 1992, str. 170; K. Dopierała, *Adampol-Polonezköy. Z dziejów Polaków w Turcji*, Poznań 1983, str. 38-41.

³⁸ Raport Zacha, (Beograd 19? I 1844), [u:] V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima ...*, str. 57: „Gospodin Čavlović nije prvi kojeg je gospodin Gaj poslao, bio je cijeli niz. Gospodin Car je ovdje bio netom prije mog dolaska i pamte ovdje ga sa simpatijama. Srbija za Bosnu nije učinila još ništa, a Hrvatska joj je već učinila brojne usluge”; Stjepan Car za vrijeme svog boravka u Srbiji nikad nije odbijao činiti usluge bosanskim franjevcima, v. D. Stranjковиć, *Bosanski franjevci u Srbiji 1843-1844*, „Pravda”, 27-30 IV 1940, str. 26; V. Vučković, *Prilog proučavanju postanka „Načertanija” (1844) i „Osnovnih misli” (1847)*, „Jugoslovenska revija za međunarodno pravo”, sv. VIII, 1961, str. 62-67.

³⁹ Lj. Doklestić, *O pokušaju ustanka u Bosni 1840...*, str. 33; V. Žaček, *Saradnja Ljudevita Gaja s Františekom Zachom*, [u:] Radovi. Sveučilište u Zagrebu. Institut za hrvatsku povijest, sv. III, 1973, str. 143.

sklopio František Zach sa Stjepanom Carem, izaslanikom vođe ilirskog pokreta, Ljudevita Gaja. Taj je sporazum zapravo bio ugovor o saradnji zaključen između *Hotela Lambert* i Hrvatske narodne stranke. U ugovoru su Hrvati praktično potpuno prihvatili poljsku koncepciju stvaranja južnoslovenske države na temelju Kneževine Srbije⁴⁰. František Zach u svom izvještaju od 23. marta 1844. godine jednoznačno izjavljuje da „Gospodin Gaj pristaje na našu politiku i sve ciljeve koje sam mu predstavio“. Te je ciljeve poljski agent definisao u pet tačaka: 1) Ujedinjenje južnih Slovena na ustavnom načelu pod vladavinom dinastije Karadorđevića. 2) Težnja za preuređivanjem evropskog dijela Turske u slovensku državu. 3) Srbija treba biti zametak nove države i predstavnik diplomatskih interesa južnih Slovena. 4) Ujedinjenje Bosne sa Srbijom putem skladne saradnje između Hrvata i Srba posredstvom uticaja na tamošnje katoličko i pravoslavno, te muslimansko stanovništvo. 5) Provođenje nezavisnih i narodnih djelovanja, ali bez traženja pomoći od Austrije i Rusije, a u slučaju potrebe obraćanje englesko-francuskome savezu.⁴¹

Veliki Zachov uspjeh bilo je i slanje, zajedno s Albertom Nugentom, zajedničkog memoranduma upućenog vladama Velike Britanije i Francuske. Ti memorandumi nijesu bili ništa drugo do hrvatsko-poljska deklaracija razrješenja južnoslovenskog problema i istočnog pitanja.⁴²

⁴⁰ Raport Zacha, (Beograd 24 II 1844), BCz, 5390 IV, str. 337, 343; F. Zach, „Rapport sur mes relations avec la Croatie“, (Beograd 23 III 1844), *isto*, str. 409-420.

⁴¹ F. Zach, „Rapport sur mes relationstr...“, str. 409-420.

⁴² Raport Zacha, (Beograd 6 IV 1844), BCz, 5390 IV, str. 461-468; Raport Zacha, (Beograd 10 IV 1844), *isto*, str. 474-475; Raport Zacha, (Beograd 13 IV 1844), *isto*, str. 477-489; Raport Zacha, (Beograd 20 IV 1844), *isto*, str. 500; Ungerhofer Metternichu, (Zemun 20 IV 1844), [u:] A. Ivić, *Arhivska građa o jugoslovenskim književnim i kulturnim radnicima*, sv. III, 1932, Zbornik za istoriju jezika književnost srpskog naroda, 2/II, Beograd 1932, str. 96-97.

Moglo bi se postaviti pitanje kako se dogodilo da su Ilirci relativno lako promijenili svoj dotadašnji južnoslovenski program i pristali na koncepciju *Hotela Lambert*? Odgovor je moguće pronaći u ondašnjoj političkoj situaciji u Hrvatskoj. Mađarizacija, koja je u to vrijeme sprovedena u zemlji, Hrvatima je bitno ograničavala politička prava, što je dovelo do toga da im je Kneževina Srbija postala sklonište pred mađarizacijom i agresivnom politikom Austrije, te zaleđe budućim političkim akcijama. Uznapredovala mađarizacija značajno je ograničavala slobodu riječi i štampe u Hrvatskoj u ono vrijeme, te su zato i Ilirci sve češće koristili izdavačku pomoć srpske vlade. Jedan od prvih rezultata saradnje hrvatskih Iliraca sa srpskom vladom bila je knjiga Bogoslova Šuleka *Šta naměravaju Iliri?* anonimno objavljena u Beogradu u martu 1844. godine, te hrvatski časopis *Branislav*, koji je izlazio u Beogradu od 1844.-1845.⁴³

Nema sumnje da su se pregovori Františka Zacha sa Stjepanom Carem odvijali pod zapovjedništvom vlasti u Srbiji i uz konsultacije s Ilijom Garašanimom. Već 10. februara 1844. godine Zach je izvijestio Czajkowskog da je razgovarao s Garašanimom o planu podjele Turske, koji je Albert Nugent predstavio engleskom ambasadoru u Istanbulu. Poljski agent je, takođe, napomenuo da neke Nugentove sugestije, u vezi s njegovom koncepcijom podjele Turske, uvodi u plan koji on sam priprema, nazvan *Plan slovenske politike Srbije*. Iz Zachova izvještaja takođe proizlazi da taj *Plan* nastaje u saradnji s Garašanimom⁴⁴.

⁴³ Lj. Durković-Jakšić, *Branislav prvi jugoslovenski ilegalni list 1844-1845*, Beograd 1968, str. 38, 163-165; B. Šulek, *Šta naměravaju Iliri?*, Beograd 1844; J. Torbar, *Nekrolog. O životu i djelovanju dra. Bogoslava Šuleka*, „Ljetopis Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti”, sv. II, 1896, Zagreb 1897, str. 113-114; J. Šidak, *O uredniku i značenju ilirskog »Branislava« (1844-1845)*, [u:] *Studije iz hrvatske povijesti XIX vijeka*, Zagreb 1973, str. 160-161; J. Horvat, *Politička povijest...*, str. 81-82; J. Neustädter, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848*, sv. I, Zagreb 1994, str. 178-180.

⁴⁴ Raport Zacha, (Beograd 10 II 1844), BCz, 5390 IV, str. 293.

Knez Adam Czartoryski u svojim je *Savjetima Srbiji za vođenje politike*, sugerisao srpskim vlastodršcima da „Srbija sebi stvori plan za budućnost”⁴⁵. Ipak, František Zach se tek godinu dana kasnije vratio tom pitanju.

Posmatrajući situaciju u Srbiji i regiji, Zach se uvjerio da tamo postoji ozbiljna opasnost od međudjelovanja ruskih uticaja, a nekoordinirana politika srpske vlade i Hrvata dodatno provocira takvo stanje stvari. Zato je Garašanina podsetio na pitanje „plana za budućnost”. Garašanin se u početku opravdavao time da bi stvaranje takvog političkog plana zahtijevalo saglasnost Saveta, srpske vlade, te da je generalno to pitanje previše izbirokratizovano. Smatrao je, takođe, da „bez Vučića i Petronijevića nijedan politički plan neće biti dosljedno nastavljen”. Istovremeno je srpski ministar priznao da je stvaranje takvoga plana moguće samo u obliku „tajne korespondencije”. Garašanin se naposljetku složio s tim da stvaranje tog plana bude tajno i njegovu je realizaciju naručio od poljskog agenta. Zach je u svome izvještaju naveo da ga je Garašanin „upravo angažovao za pomoć pri izradi plana koji se tiče odnosa prema Slovenima”. Srpski ministar je poljskome agentu rekao i: „To isto molim mnoge svoje prijatelje”. Iz tog izvještaja proizlazi da za svoj glavni plan Garašanin nije uzimao u obzir *Plan slovenske politike Srbije* koji je pripremao Zach.⁴⁶

František Zach završio je pisanje svoga *Plana slovenske politike Srbije* krajem aprila 1844. godine. Ipak, prije nego što ga je predao Garašaninu, kopiju je poslao Michalu Czajkowskom, moleći ga da on *Plan* „prostudira te da ga obavijesti” dopušta li da original preda srpskome ministru.⁴⁷

⁴⁵ A. J. Czartoryski, „Conseils sur la conduite a suivre par la Serbie“, (Pariz januar 1843), BCz, 5404 IV, str. 89-99; D. Stranjaković, *Kako je postalo...*, str. 111.

⁴⁶ Raport Zacha, (Beograd 12 I 1844), [u:] V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima ...*, str. 54-56.

⁴⁷ Raport Zacha, (Beograd 27 IV 1844), BCz, 5390 IV, str. 536.

Glavni je agent prihvatio Zachov *Plan* i krajem maja 1844. godine František Zach predao je tekst *Plana slovenske politike Srbije* srpskom ministru unutrašnjih poslova, Iliji Garašaninu. Garašanin je plan pozitivno ocijenio i obećao je da će ga uručiti Petronijeviću⁴⁸.

Zach je tekst *Plana slovenske politike Srbije* napisao svojeručno krasopisom na srpskom jeziku, ćirilicom. S obzirom da je tada još uvijek slabo poznao srpski jezik i pismo, u tekstu se javlja mnoštvo pravopisnih i stilskih grešaka⁴⁹.

Srpski historičar Ljubomir Durković – Jakšić je, upoređujući originale Zachove korespondencije iz tog perioda koji se nalaze u Arhivu Srbije, zaključio da je poljski agent vrlo loše znao srpski jezik i da svoj *Plan* nije mogao napisati bez nečije pomoći. Durković – Jakšić smatra da je Zachu u tome pomagao njegov prijatelj Janko Šafařík koji je živio u Beogradu⁵⁰. Mogao mu je pomagati i neko od Hrvata, Verković ili Čavlović. Držim da mu je najvjerojatnije pomagao Stefan Herkalović, kojeg je Zach smatrao Hrvatom, a bio je Petronijevićev i Garašaninov čovjek od povjerenja⁵¹.

František Zach je *Plan slovenske politike Srbije* smatrao „planom koji se odnosi na sve južne Slovence“. Pišući ga, rukovodio se prije svega: 1) Postavkama koje su sadržane u *Savjetima Czartoryskog*. 2) Naredbama koje se nalaze u instrukcijama koje

⁴⁸ Raport Zacha, (Beograd 31 V 1844), BCz, 5391 IV, str. 61-62; Original Zachova „Plana“ danas se nalazi u Beogradu i čuva se u zbirkama Archiv Srbije u tzv. Ostavštini Ilije Garašanina: *O budućoj politici Srbije – predlog plana Zacha*, (1844), Arhiv Srbije. Lični fond Ilija Garašanin, (dalje AS – IG.), br. 123.

⁴⁹ D. Stranjaković, *Kako je postalo...*, str. 68-69.

⁵⁰ Lj. Durković-Jakšić, *O nastanku „Načertanija“* ..., str. 38.

⁵¹ F. Zach, „Rapport sur mes relations avec la Croatie“, (Beograd 23 III 1844), BCz, 5390 IV, str. 409; V.. *Prepiska Ilije Garašanina*, ured. G. Jakšić, sv. I (1839-1849), Beograd 1950, str. 165.

je ranije dobio od *Hotela Lambert*. 3) Informacijama koje je dobio od Ilije Garašanina i ustavobranitelja. 4) Odredbama sadržanim u sporazumu Zach-Car te u konsultacijama s Nugentom i hrvatskim franjevcima u Bosni. 5) Uvjerenjem da se ne smije dopustiti premoć uticaja Rusije u Srbiji (Opasnost od takve tendencije poljski je agent prije svega vidio u djelovanju uticajnog ustavobranitelja Stojana Simića).

Analizirajući tekst *Plana slovenske politike Srbije* u njemu je nesumnjivo moguće uočiti inspiracije vezane za Zachove kontakte s Ilircima, kao i s hrvatskim franjevcima u Bosni⁵².

Za vrijeme boravka Stjepana Cara, specijalnog izaslanika Ljudevita Gaja, u Beogradu (od 24. februara do 9. marta 1844.), František Zach je s njim obavio niz konsultacija na temu *Plana slovenske politike Srbije* koji je pripremao. Riječ je konkretno bila o dijelu tog dokumenta posvećenom *Odnosima Srbije s Hrvatskom*⁵³.

Zach u tom poglavlju primjećuje da, za razliku od austrijskih Srba, „Hrvati bolje razumiju političku budućnost Srbije”. Poljski agent takvu je situaciju tumačio time što Hrvatska narodna stranka nikad nije podržavala dinastiju Obrenovića, stojeći uvijek na strani kneza Aleksandra Karađorđevića i ustavobranitelja. Prema agentu *Hotela Lambert* u Beogradu, hrvatsko je domoljublje zahvatilo cijelu Vojnu krajinu, čime se ona udaljavala od Austrije. Zach je s velikim poštovanjem govorio o Ljudevitu Gaju i cijelom ilirskom pokretu. Prema Zachovu mišljenju, Ljudevit Gaj ne teži stvaranju kraljevine Ilirije nego srpskog carstva pod vladavinom dinastije Karađorđevića. Ilirsko ime je samo maska za te ciljeve. U drugom dijelu tog poglavlja Zach zaključuje „zato Ilirci i njihov vođa teže” (i tu navodi četiri njihove težnje):

⁵² Analizu teksta „Plan slavenske politike Srbije” napravio sam na njegovom izvornom izdanju: *Zachov sastav (Plan)*, [u:] D. Stranjковиć, *Kako je postalo...*, str. 75-102.

⁵³ Raport Zacha, (Beograd 24 II 1844), BCz, 5390 IV, str. 337, 343.

1) Propagiranje junačke slike kneza Aleksandra Karađorđevića u srpskoj narodnoj nošnji. 2) Hrvati i Srbi trebaju pravilno koristiti i latinsko i ćirilčno pismo podjednako, jer su „Srbi i Hrvati jedan narod i govore istim jezikom”. 3) Izdavanje „srpskih knjiga” u Zagrebu, u Matici ilirskoj, koje bi trebale „književno zbližiti Srbe i Hrvate”. 4) Finansiranje aktivnosti Ljudevita Gaja. Dobijena sredstva Gaj će moći koristiti prije svega za propagiranje i osnaživanje „srpske narodnosti i srpskog narodnog ponosa među graničarima”.

U skladu sa stavovima sporazuma sklopljenog sa Stjepanom Carem poljski agent u svom *Planu slovenske politike Srbije* predlaže stvaranje južnoslovenske države na temelju Kneževine Srbije, koja bi u budućnosti zamijenila Tursku. Prvi je korak na putu do cilja ujedinjenje Bosne sa Srbijom uz očuvanje političke i religijske slobode tamošnjeg stanovništva. Dinastija Karađorđevića trebala bi biti ključni faktor ujedinjenja naroda u Bosni sa Srbijom.

Zach je u svojoj koncepciji ujedinjenja Bosne s Kneževinom Srbijom veliku ulogu povjerio bosanskim franjevcima. Smatrao je da putem izdavačke djelatnosti treba da propagiraju katoličku vjeroispovijest, bosansku istoriju i narodnu kulturu. Prema Zachu, na taj će se način „Bosna emancipovati od austrijskog uticaja i ta će se zemlja više okrenuti prema Srbiji”. Literatura koju bi izdavali franjevci trebala bi doprijeti i do Hrvata i Dalmatinaca koji žive u Austriji, kako bi u njima probudila svijest o „ujedinjenju tih zemalja sa Srbijom i Bosnom”. Kako bi se katolici u Bosni približili Kneževini Srbiji valja, smatra Zach, uputiti bosanske franjevce na rad u Srbiju. U prvoj etapi Zach je planirao da jedan od franjevačkih svještenika iz Bosne bude postavljen u nekoj od beogradskih gimnazija kao učitelj latinskog. Taj bi franjevac istovremeno radio na otvaranju katoličke crkve u Beogradu pod nadzorom francuskog konzula.

Zach je u svome *Planu* ostvario nešto nevjerovatno — u jednu je cjelinu ujedinio tadašnje nacionalne i političke ciljeve Poljaka, Hrvata i Srba. Ipak, Zachov je *Plan* prije svega bio pokušaj usklađivanje političkih interesa južnoslovenskih naroda s koncepcijom i težnjama štaba Czartoryskog. Zach je u svome *Planu* predstavio viziju *Hotela Lambert* za stvaranje države u obliku federacije, odnosno „saveza južnih Slovena”⁵⁴, koji bi funkcionisao na ustavnoj osnovi.

Čitajući Zachov *Plan* nemoguće je oteti se utisku da poljski agent gotovo cijelo vrijeme miješa pojmove *srpski ilirski južnoslovenski, hrvatski*, kao da vjeruje da oni zapravo označavaju jedno te isto.

Ilirci su bez sumnje u to vrijeme paralelno vodili svoju vlastitu političku igru, a kontakte sa Srbijom tretirali su kao privremen korak, koji je protivteža prijetećoj mađarizaciji. Vlastitu su igru igrali i ustavobranitelji. Ilija Garašanin je primio Zachov *Plan* i procijenio ga je dobrim. Ipak, kako je budućnost pokazala, taj mu plan nije odgovarao, pogotovo hrvatsko pitanje i ideja koju je predstavio *Hotel Lambert* o ustavnom i federalnom ujedinjenju južnih Slovena koja se oslanja na Srbiju kao svoju uporišnu tačku, te unija crkava. O tome najbolje svjedoči nastanak *Načertanija*.

Istoričari do danas vode diskusiju o tome kako je nastalo *Načertanije*⁵⁵. S obzirom da rukopis nije sačuvan, zapravo se ne

⁵⁴ O hrvatskoj koncepciji „savezu južnih Slovena“ Zachu je govorio Albert Nugent, Raport Zacha (Beograd 13 IV 1844), [u:] V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima...*, str. 85.

⁵⁵ Osim spomenute literature, pažnju zaslužuje i: W. D. Behschnitt, *Nationalismus bei Serben und Kroaten 1830-1914. Analyse und Typologie der nationalen Ideologie*, München, 1980, str. 54-65; Ch. Jelavich, *Južnoslavenski nacionalizmi*, Zagreb 1992, str. 24-27; A. Mladenović, *Neka tekstološka pitanja „Načertanija“ Ilije Garašanina*, [u:] Zbornik radova Ilija Garašanin (1812-1874), Naučni skupovi SANU, sv. LIV, Odeljenje istorijskih nauka, sv. XVI, Beograd 1991, str. 65-69.

može sa sigurnošću govoriti o njegovom autoru. U historiografiji uopšte nije dovedena u pitanje činjenica da je autor *Načertanija* Ilija Garašanin, srpski ministar unutrašnjih poslova⁵⁶.

Iz izvještaja Františkega Zacha datiranog 12. januara 1844. godine neosporno proizlazi da je Ilija Garašanin angažovao poljskog agenta na pripremanju srpskog „plana koji se tiče odnosa prema Slovenima” i da, osim njega, zasebno na tome već radi *skupina prijatelja* srpskog ministra. Drugim riječima, Zachov plan je trebao poslužiti samo kao neka vrsta pomoćnog materijala – ekspertiza.⁵⁷ Ukoliko je naše razmišljanje ispravno, valjalo bi postaviti pitanje: Koji su elementi – nazovimo ih *pomoćnima* – iz Zachova *Plana* uzeti u obzir u tekstu *Načertanija*?

Upoređujući tekst *Plana* Františkega Zacha s *Načertanijem* nema nikakve sumnje da se tekst *Načertanija* devedeset posto doslovno poklapa s *Planom* poljskog agenta. Iz toga neosporno proizlazi da je autor *Načertanija* u znatnoj mjeri prepisao Zachov tekst, a ostale fragmente je uklonio ili je umetnuo drugi tekst. Popravljen su i Zachove stilske i pravopisne pogreške.⁵⁸

Najvjerojatnije su izmjene Zachova *Plana* prema Garašaninovima uputstvima izvršili njegovi *prijatelji*. Srpski je ministar svogručno samo prepisao ispravljeni tekst i uručio ga knezu Aleksandru.

⁵⁶ Ilija Garašanin je originalni tekst *Načertanija*, ispisano njegovom rukom, uručio srpskom knezu Aleksandru Karađorđeviću krajem 1844. godine. Taj se dokument sve do 1906. godine nalazio u porodičnom arhivu dinastije Karađorđević. Danas je sačuvano samo nekoliko kopija *Načertanija*, a njegov je sadržaj bio poznat i austro-ugarskoj vladi. Tekst *Načertanija* je po prvi put štampan 1906. godine (M. Vukičević, *Program spoljne politike Ilije Garašanina na koncu 1844 godine*, „Delo”, sv. XXXVIII, 1906, str. 321-336).

⁵⁷ Raport Zacha, (Beograd 12 I 1844), [u:] V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima...*, str. 54-56.

⁵⁸ To zapažanje potvrđuje i: J. Šidak, *Hotel Lambert i Hrvati*, [u:] *Studija iz hrvatske povijesti XIX vijeka*, Zagreb 1973, str. 168; V. Čubrilović, *Istorija*

Garašanin nije skrivao, o čemu smo već govorili, da je Zachov *Plan*, prije svega, namijenjen Avramu Petronijeviću i da će mu ga odmah po njegovom povratku iz inostranstva i uručiti.

Vođe ustavobranitelja, Vučić i Petronijević, vratili su se u Beogradu 9. septembra 1844. godine⁵⁹. Srpski historičar Radoš Ljušić smatra da je *Načertanije* nastalo u periodu između septembra i decembra 1844. godine, tj. od trenutka Vučićevog i Petronijevićevog dolaska do trenutka Garašaninova uručjenja teksta *Načertanija* knezu Aleksandru⁶⁰. Siguran argument koji bi ukazivao na Zachovo učestvovanje u pripremanju *Načertanija* jeste činjenica da postoje ozbiljne pretpostavke koje ukazuju na to da je agent *Hotela Lambert* u Beogradu bio na tajnoj platnoj listi srpske vlade⁶¹. Možda je Zachov *Plan* bio plaćena ekspertiza. Osim toga, te iste 1848. godine Zach je prestao raditi za *Hotel Lambert* i službeno je prihvatio posao za srpsku vladu.

Kako proizlazi iz Zachovih izvještaja, srpski ministar unutrašnjih poslova, Ilija Garašanin, u potpunosti je kontrolisao aktivnosti agenta *Hotela Lambert* u Beogradu. Uostalom to se odvijalo s dopuštenjem Czajkowskog, štoviše po njegovoj naredbi⁶².

političke misli u Srbiji XIX veka, Beograd 1958, str. 170; M. Valentić, *Koncepcija Garašaninova „Načertanije“ (1844)*, *Historijski pregled*, br. 2, G. VII, 1961, str. 128-137; isti, *Prva programska formulacija velikosrpske ideje*, [u:] *Izvori velikosrpske agresije*, Zagreb 1991, str. 41-64; Ch. Jelavich, *Garašanins Načertanije und das grosserbische Problem*, *Südostforschungen*, G. XXVII, 1968, str. 134-144; D. Agičić, *Tajna politika Srbije u XIX. vijeku*, Zagreb 1994, str. 21-26.

⁵⁹ A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 214.

⁶⁰ R. Ljušić, *Knjiga o Načertaniju. Nacionalni i državni program Kneževine Srbije (1844)*, Beograd 1993, str. 70. (R. Ljušić odbacuje tezu da je Petronijević učestvovao u pripremanju *Načertanija*).

⁶¹ V. Vučković, *Prilog proučavanju...*, str. 54.

⁶² Kroz Garašaninove ruke je prošla Zachova korespondencija s Czajkowskim. O tim prije svega svjedoče „fragmenti iz depeša poljskih prijatelja iz Istanbula”, koji su sačuvani u ostavštini Ilije Garašanina; to su na srpski

Zato se ne mogu složiti s tvrdnjom američkog historičara Davida Macenzija da je Zachov uticaj na Garašanina bio velik.⁶³ Upravo suprotno: srpski je ministar kontrolisao čak i Zachove kontakte s Hrvatima. Usprkos tome, čini se malo vjerovatnim da je Zach pripadao krugu onih Garašaninovih *prijatelja* koji su vršili izmjene u tekstu njegovoga *Plana* i direktno učestvovali u nastanku *Načertanija*. Uostalom, nakon Vučićevog i Petronijevićevog povratka u Srbiju, njihovi su odnosi s *Hotelom Lambert* i sa samim Zachom naglo zahladili⁶⁴.

Za naše je razmatranje ipak najvažniji sam tekst *Načertanija*⁶⁵, tačnije oni njegovi djelovi koji se tiču Hrvatske i Hrvata⁶⁶. Naime, Garašanin je vršeci izmjene u tekstu Zachova *Plana* najprije promijenio naslov iz *Slovenska politika Srbije* u *Politika Srbije* te iz njega izbacio poglavlje *Odnosi Srbije s Hrvatskom*. Na mjestu đe Zach koristi termin *južnoslovenski*, Garašanin ga najčešće izbacuje ili zamjenjuje terminom *srpski*, na primjer:

prevedeni Zachovi izvještaji: Izvod iz pisma Franje Zacha, (1844), AS – IG., br. 174; Usp. R. Ljušić, *Knjiga o Nečertaniju...*, str. 68.

⁶³ V.: D. Macenzi, *Ilija Garašanin. Državnik i diplomata*, Beograd 1987, str. 76.

⁶⁴ A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 223.

⁶⁵ Tekst „Načertanije” preuzeo sam iz izvornoga izdanja: D. Stranjaković, *Kako je postalo...*, str. 75-97; Postoji i poljsko izdanje „Načertanije”, L. Durković-Jakšić, *Nacertanije lub kilka słów*, „Wschód-Orient”, G. IX, br. 1, str. 30-41.

⁶⁶ Ovđe smo se poslužili metodom hrvatskog historičara Mirka Valentića koja se zasniva na analitičkom upoređivanju teksta Zachova *Plana* s tekstom *Načertanija*. v. M. Valentić, *Koncepcija Garašaninova...*, str. 128-137; isti, *Prva programska formulacija velikosrpske...*, str. 41-64. Tu je metodu primjenjivao i D. Agičić, *n. dj.*, str. 21-26.

Zachov <i>Plan</i>	Garašaninovo <i>Načertanije</i>
„Nova južnoslovenska, srpska država davala bi Evropi sve garancije...”	„Nova srpska država na jugu davala bi Evropi sve garancije...”

Autor *Načertanija* je znatno ograničio i ulogu koju je Zach povjerio bosanskim franjevcima. Prema koncepcijama sadržanim u *Načertaniju* središte izdavačko-propagandne djelatnosti trebalo bi u prvom redu biti Srbija. Garašanin se takođe slagao s upućivanjem na rad u Beograd jednoga od bosanskih franjevacu, koji bi, osim što bi predavao latinski, bio i „posrednik između Srbije i katolika u Bosni”. Za razliku od *Zachova Plana*, u *Načertaniju* se nijednom ne pojavljuje termin *Hrvati*, iako se nekoliko puta pojavljuje riječ *Hrvatska*. Zanimljivo, za razliku od Hrvata, Garašanin uzima u obzir ostale narode – *Bugare* i *Crnogorce*.

Većina historičara *Zachov Plan* smatra *jugoslovenskim programom*, za razliku od *Načertanija*, koje se ocjenjuje kao *velikosrpski program*⁶⁷. Lično se ne mogu složiti s prvom tezom da je *Zachov Plan* bio jugoslovenski program. Smatram da su i *Zachov Plan* i *Načertanije* bili velikosrpski programi.

Uprkos izmjenama, u *Načertaniju* su ostale sačuvane temeljne ideje sadržane u *Zachovom Planu*. To su ujedno i glavna obilježja ondašnje južnoslovenske politike *Hotela Lambert*. I *Zachov Plan* i *Načertanije* slažu se u nekoliko rješenja: 1) U slučaju raspada Osmanskog Carstva najbolje rješenje bila bi izgradnja nove hrišćansko-slovenske države na njegovim ostacima, koja bi ispunila prazninu nakon Turske i unijela ravnotežu među političkim silama u toj regiji. 2) Nova država se treba suprotstavljati uticajima Austrije i Rusije, te se oslanjati na Englesku i Francusku. 3) Buduća bi država trebalo da bude izgrađena na

⁶⁷ V. N. Stančić, *Problem „Načertanije“ Ilije Garašanina u našoj historiografiji*, „Historijski zbornik“, G. XXI-XXII, 1968-1969, str. 179-196.

temeljima srednjovjekovnog carstva srpskoga cara Stefana Dušana. 4) Kneževini Srbiji pripada pravo prvenstva na putu ujedinjenja južnih Slovena, jer su se od tih naroda jedino Srbi izborili za (kontroliranu) nezavisnost. 5) Bosna u budućnosti treba biti ujedinjena sa Srbijom.

S druge strane, Garašanin u *Načertaniju* nije uzeo u obzir većinu onih elemenata koji su se ticali odredaba koje je *Hotel Lambert* zaključio s Hrvatima. Radi se o sporazumu Františka Zacha sa Stjepanom Carem i onim odredbama, koje su proizlazile iz kontakata s Albertom Nugentom i bosanskim franjevcima. Garašanin je prihvatio samo jedan element iz sporazuma Zach – Car, naime to da Bosna u budućnosti treba biti ujedinjena sa Srbijom. Pažnju izaziva i činjenica da je Garašanin izbacio i stav koji sadrži zaključak da buduću srpsku državu treba utemeljiti pod vladavinom dinastije Karađorđevića, što je bila prva tačka sporazuma Zach-Car.

Zachov *Plan* sadrži kvintesenciju tadašnjih južnoslovenskih političkih koncepcija *Hotela Lambert*. Zach se izjašnjavao za stvaranje slovenske države (carstva), konkretno južnoslovenske (*južnoslovenska država*), utemeljene na Kneževini Srbiji u kojoj bi ipak dominirali srpski interesi („klica budućeg južnoslovenskog carstva”). Tom bi procesu trebalo prethoditi „ujedinjenje svih južnih Slovena”, te je, takođe, potrebno propagandno djelovanje među tim narodima⁶⁸.

Zach je u svom *Planu* posvetio veliku pažnju slobodi vjeroispovijesti južnih Slovena. Pri tome je posebno isticao ulogu katolicizma u budućoj južnoslovenskoj državi. Taj je stav odslikavao dalekosežne planove *Hotela Lambert* vezane za crkvenu uniju na Balkanu. Po tom pitanju Zach je ispunjenje velikog zadatka namijenio Hrvatima. To je Srbima bilo posebno

⁶⁸ Zachov sastav („Plan“), [u:] D. Stranjaković, *Kako je postalo...*, str. 75-102.

neprihvatljivo⁶⁹. Zach je smatrao da je pravoslavlje faktor koji pogoduje širenju ruskog uticaja na južne Slovene⁷⁰.

Garašanin je iz teksta *Načertanija* izbacio poglavlje *Odnosima Srbije s Hrvatskom* prije svega zato što je: 1) Zach previše idealistično i pozitivno govorio o ilirskom pokretu, u kojem je Garašanin zasigurno vidio veliku konkurenciju; 2) Poljski agent je predložio dogovor s vođama Hrvatske narodne stranke; 3) František Zach je smatrao da na području Vojne krajine dominira hrvatsko domoljublje⁷¹.

Pišući svoj *Plan*, Zach je bio duboko uvjeren da koncepcije koje taj plan sadrži u velikoj mjeri korespondiraju s tadašnjim političkim planovima Iliraca. Valja tu ipak naglasiti da Ilirci nisu imali jedinstven stav po pitanju ujedinjenja južnih Slovena. Bogoslov Šulek, u svojoj knjizi štampanoj u Beogradu: *Šta namjeravaju Ilirci?* jasno je izjavio da Ilirci ne namjeravaju stvarati „neko novo carstvo”⁷².

Tim razlikama u političkim koncepcijama vezanim za Srbiju unutar same Hrvatske narodne stranke već se bavio hrvatski historičar Jaroslav Šidak⁷³. Sve upućuje na to da je Ljudevit Gaj predstavljao stanovište samo jedne od frakcija Hrvatske narodne stranke za koju je *Velika Ilirija* bila ne samo sinonimom za kulturnu nego i za državno-političku zajednicu svih južnih Slavena.

⁶⁹ Na to je upozorio hrvatski historičar P. Šimunić, „*Načertanije*“. *Tajni spis srpske nacionalne i vanjske politike*, Zagreb 1992, str. 20-21.

⁷⁰ V. Žaček, *František A. Zach...*, str. 48-49.

⁷¹ Srpski historičari V. Đ. Krestić i M. Ekmečić, smatraju da se Garašanin pribojavao saradnje s Hrvatima jer je smatrao da iza toga stoje austrijski interesi. V.: V. Đ. Krestić, *Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslovenska ideja u drugoj polovini XIX veka*, Beograd 1988, str. 270-277; M. Ekmečić, *n. dj.*, str. 479-480.

⁷² B. Šulek, *n. dj.*, str. 120-122.

⁷³ J. Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX ...*, str. 109, 122.

Ilija Garašanin nije prihvatio *Zachov Plan* uprkos tome što je to bio velikosrpski program. On se srpskom ministru nije svidio prije svega zato što je velikosrpske interese definisao u okvirima južnoslovenske federativne zajednice, za razliku od *Načertanija*, u kojem su južnoslovenski interesi bili definisani u okviru centralističke Velike Srbije. Zbog toga *Načertanije* nije bilo prihvatljivo ni Poljacima ni Hrvatima. Iz tog razloga, uprkos nekim uvriježenim stereotipima, *Hotel Lambert* i Ilirci nisu direktno učestvovali u nastanku *Načertanija*, a posredno učesće *Hotela Lambert* nije bilo veće od onog koji su imali hrvatski Ilirci. Drugim riječima, neutemeljeno je knezu Czartoryskom pripisivati inspiracije za savremenu velikosrpsku agresiju.